

SOCIJALNA ULOGA I ZNAČAJ USTANOVE IMARETA NA PODRUČJU BIH U XV I XVI STOLJEĆU

Azra MEDARA

UDK 364.2:613.2:28](497.6)
28-784-463

SAŽETAK: Duboko vjerujući u Poslanikove riječi da trajna sadaka ne prestaje ni nakon smrti dobročinitelja, muslimani podižu mnogobrojne socijalno-humanitarne ustanove. Među njima najznačajniju ulogu imaju imareta i musafirhane. Imareta su javne dobrotvorne kuhinje u kojima su siromašni, putnici, učenici medresa, alimi, vakufski službenici i dr. besplatno dobijali hranu, a ponekad i novčani prilog, a musafirhane su ustanove u kojima su mogli dobiti i besplatan konak. Ova institucija na našim prostorima se javlja i razvija dolaskom Osmanlija. Prototipom imareta smatraju se tekije (zavije), osnivane odmah po osvojenju nekog područja. Osnivali su ih derviši i one su bile značajan faktor u širenju islama i bogate islamske kulture i civilizacije na tlu Bosne i Hercegovine.

Rad istražuje historijat institucije imareta, njegovu socijalno-humanitarnu ulogu i značaj u Bosni i Hercegovini.

Sakupljajući literaturu i podatke o ovoj temi, primijetili smo da je sasvim malo istražena. Sva razmatranja kojima smo pokušali dati kompletniji prikaz glavnih imareta u XV i XVI stoljeću na području Bosne i Hercegovine otvaraju vrata novom istraživanju.

Ključne riječi: imaret, musafirhana, zavija, učenici medresa, siromašni

U tradiciji islamskog društva osnivane su mnoge ustanove kao izraz dobročinstva, a njihovi prihodi su redovno trošeni u dobrotvorne svrhe. Najznačajniju socijalnu ulogu imala je ustanova imareta, prepoznatljiva po svojoj izrazitoj humanosti.

Imaret je javna dobrotvorna kuhinja u kojoj su siromašni, putnici, učenici medresa i vakufski službenici besplatno dobijali hranu: "imaretsku čorbu", "imaretski pilav", "imaretski hljeb" itd. (Škaljić 1989: 346). U osmansko doba, to ime je davano institucijama u kojima su mektepska djeca i učenici medrese uzimali hljeb i dvije posude hrane, koja se sastojala od toplog povrća s mesom i u kojima su ujedno konačili. Od

ovog jela istovremeno se dijelilo i siromašnima (IA 1991:151-152).

Druga socijalno-humanitarna ustanova, neodvojiva od imareta, je musafirhana – dobrotvorna ugostiteljska kuća; kuća specijalno određena za putnike-namjernike u kojoj dobijaju besplatno konačište i hranu.

1. Historijat institucije imareta

Institucija imareta, kao socijalno-humanitarna ustanova, svoje korijene nalazi u izvorima islama. S pravom se može reći da se porijeklo najstarijeg imareta oslanja na gostoljubivost Ibrahima a.s., kojom je stekao veliki ugled dok je kod Kabe služio hodočasnici hranu i jelo (Basimevi 1993:985). Mnogo je situacija u

kojima su Poslanik i ashabi pokazali brigu za ishranu siromašnih i putnika.

Muslimani, slijedeći Poslanikovu praksu i vjerujući da je *bolja gornja ruka od donje* (ona koja daje od one koja uzima), natjecali su se u ostavljanju dobrih djela iza sebe. Podizali su mnogobrojne ustanove (džamije, medrese, biblioteke...), među kojima su imareta i musafirhane.

Pojavom medrese, njezini učenici i profesori su bili opskrbljeni besplatnom hranom. Halifa Abasi el-Kadir (991-1031. god.) slao je dnevno jela iz dvorske kuhinje u bagdadske džamije.

Salahudin Ejjubi (1169-1193. god.) je odredio za osoblje, od njega utemeljene, medrese, uz beriva i dodjelu mesa i šećera na svečane dane.

Podjela siromašnima hljeba i vode petkom vršila se i po fatimijskom nalogu. Ilhanidijski vezir Rašidudin postarao se u svojoj vakufnami iz 1309. godine za izdavanje čorbe iz "kuhinje siromašnih" dervišima i stanovnicima od njega osnovane, gradske četvrti u Tabrizu.

U mamelučkom Kairu, osim profesorima i studentima El-Azhara, dnevno su se dijelili "obroci" hiljadama potrebitih. Posebnu pažnju posvećivali su utemeljitelji vakufa putnicima, a posebno onima koji su na putu hodočašća i učenjacima.

Pridržavajući se tradicije Bliskog Istoka, Osmanlije su nastojale da svoja središta Carigrad, Bursu, Jedrene i dr. preobrase u velike i moćne gradove, povećavajući broj njihovog stanovništva i omogućujući da se razviju u velike centre. Imareti su bili bitan dio u planovima svih gradova, dajući im osoben karakter, a donedavno su dominirali vidikom i velikih i malih gradova u Anadoliji i na Balkanu (Inaldžik 1974:198-200).

Prvi od mnogobrojnih imareta osnovao je u Izniku sultan Orhan 1336. godine. Ovu instituciju je lično otvorio i sam, svojom rukom, dijelio hranu siromašnim i palio svijeće i kandilje. Istu praksu susrećemo i u imaretu na dvoru sultana Murata II, u vrijeme jela za ulemu.

Sultan Mehmed el-Fatih je 1459. godine pozvao vodeće ljude svoga carstva i svakom od njih naredio da sagradi imaret u onom dijelu grada u kojem to želi. Sam je podigao veliki broj građevina, među kojima i više imareta u Carigradu.

Veliki vezir Mahmud-paša i kasniji veziri podigli su veoma lijepe imarete u centru Carigrada i oko Zlatnoga Roga. Objekti namijenjeni u dobrotvorne svrhe podizani su oko džamije i nosili su osnivačevo ime, a ubrzo potom gradski stanovnici se naseljavaju u blizini imareta i osnivaju nove četvrti.

Imareti su bila mjesta na kojima su učenici medresa, siromasi dotične četvrti i putnici mogli potpuno besplatno jesti ujutro i navečer. Osim

jela, njima je davana i novčana pomoć od 3 do 5, pa čak i 10 akči.

Značajan činilac prilikom osnivanja vakufa bila je ustanova *temlika* – sultanovog darovanja prava vlasništva. Državnici ili žene na dvoru mogli su da se obrate sultanu s molbom da osnuju neku zadužbinu i da dobiju zemljišni dio kojim bi se finansirale izgrađene zadužbine.

Osim imareta podignutih u svim većim i manjim naseljima, podižu se i imareta u sklopu zavije (tekija).

Zavija, značajna institucija Osmanskog carstva, predstavljala je prototip imareta. Bila je zadužbina namijenjena smještaju putnika u gradovima ili češće, duž dalekih puteva izvan gradskih naselja, koju je osnivao šejh ili derviš (Inaldžik 1974:208-213).

2. Institucija imareta u Bosni i Hercegovini

Odmah po dolasku Osmanlija na naše prostore započinje urbano formiranje i nagli razvoj gradova i naselja. Grade se mnogobrojni vjerski, obrazovni, kulturni, socijalni i dr. objekti, a osnivaju ih kao svoju zadužbinu mnogi: državnici, veziri, bogataši, zanatlije, trgovci, ulema i dr., podstaknuti vjerom. Za podignute objekte vakifi su ostavljali vakuf za njihovo održavanje i unapređenje.

Nesumnjivo je da su imareta i musafirhane, od svih socijalno-humanitarnih ustanova koje su Osmanlije uveli na našim prostorima, najizrazitiji po svojim humanitarnim i socijalnim značenjima. Jer, musafirhana koja putnicima-namjernicima omogućava besplatno konačište, i to najmanje tri dana, a imaret nudi ishranu učenicima i profesorima medresa, službenicima vakufa, putnicima i dr., bili su oblik aktivnog ponašanja kako bi se premostile velike socijalne razlike sredina u kojima su djelovale.

Ove ustanove zapazili su i evropski putnici, koji su prolazili kroz naše prostore i o svojim putovanjima ostavili dnevničke i putopise. Ponekad ih nazivaju latinskim imenom *almonet* (gostinjac) i posebno naglašavaju

da se u njima ništa ne plaća, te da se hrana i prenočište pružaju svima, bez obzira na vjersku, socijalnu i stalešku pripadnost (Kreševljaković 1957:45-46).

2.1. Organizacija i način funkcioniranja imareta

Najznačajnije podatke u organizaciji i načinu funkcioniranja ustanove imareta doznajemo na osnovu *vakufnama* koje su potpisivali osnivači povodom osnivanja svojih zadužbina.

Na čelu imareta stajao je šejhul-imare. Osim njega, u upravi imareta djelovali su i: mutevelija i njegov zastupnik, knjigovođa i pisar.

U radu imareta učestvovali su mnogi djelatnici, a svakome od njih je *Vakufnamom* bila određena plaća (najčešće dnevna). Pored plaće imali su pravo na čorbu i hljeb (fodulu) iz imareta (Hodžić 1974: 59-60). Bilo je određeno kojoj kategoriji će se dijeliti hrana:

...u njemu će odsjedati putnici koji dolaze i odlaze, bilo da su učenici ljudi, šejhovi, dobri i ugledni ljudi, velikaši, bilo da su siromasi, bijednici, stranci i dr. putnici... (1985:56).

Vakufname su propisivale da se podjednako goste i siromašni i bogati, ne praveći među njima nikakvu razliku. Nakon što bi putnik stigao u imaret, obavezno je bio poslužen medom i hljebom, po običaju kao i u svim drugim imaretima Osmanskog carstva. Namirnice upotrebljavane pri kuhanju hrane su: meso, riža, pšenica, hljeb, maslo, med, so i razni začini. Čorba se kuhala 2 puta dnevno. Uoči petka, u vrijeme ramazana i Bajrama i mubarek noćima predviđeni su pojačani obroci (Hodžić 1974: 58-61). Ukoliko bi preteklo hrane, onda bi se dijelila:

...nejakoj siročadi koja stanuje u toj varoši... (Isa-begova zavija); ili ...prema potrebi za putnika, ali prema mišljenju mutevellije i nazira... (Gazi Husrevbegov imaret)... ili ...dijelit će se siromasima... (Karađozbegov imaret) (1985: 56).

Vakufname su predviđjele izdatke za jelo i sve potrebe, a oni mogu biti povećani kada se ukaže potreba za tim, što je logično, jer su imareta i musafirhane pružale usluge dnevno stotinama ljudi.

2.2. Hronološki redoslijed imareta u Bosni i Hercegovini

Svi veći, ali i manji, centri Bosanskog pašaluka: Sarajevo, Banja Luka, Mostar, Čajniče, Foča i dr. imali su svoje imarete. Proučavajući *Vakufname iz 15. i 16. vijeka u Bosni i Hercegovini*, navest ćemo najvažnije hronološkim redoslijedom:

2.2.3. Zavija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu

Osnivač Sarajeva Isa-beg Ishaković je 1462. godine podigao zaviju u selu Brodac na Bentbaši. Bila je veliko svratište, konačište i imaret-kuhinja, a za njeno održavanje Isa-beg je ostavio bogat vakuf. U *Vakufnami iz 1462. godine* izričito se navodi:

...i za svoga života uvakufio je i zavještao s tim da služi kao tekija (zavija) i konačište siromašnim muslimanima koji su učenici, sejjidi, ratnici i putnici-namjernici... na jelo imaju pravo tri dana i ne mogu stanovati više od tri dana... (1985:14).

Iako se u Isa-begovoj vakufnami ne govori o tome kojem je derviškom redu pripadala zavija, iz kasnijih izvora i narodnih legendi možemo zaključiti da je pripadala redu mevlevija.

Spomen i opis zavije dao je Evlija Čelebi (1996:110-111) u svom *Pu-topisu* u XVII vijeku:

...Mevlevijska tekija se nalazi na obali rijeke Miljacke, na mjestu divnom kao rajska bašča. To je vakuf-tekija reda Dželaludin Rumija. Ima dvoranu za obrede derviša (semahane), sobu za razgovor (meydan) i 70-80 prostranih derviških ćelija s galerijom, gdje derviši sviraju (mutriban), s kuhinjom (imaret) i trpezarijom. Njen je starješina obrazovani derviš čijim molbama Bog udovoljava...

Sve do 1878. godine, kada je austrijska okupaciona uprava zabranila održavanje zavije sa imaretom i musafirhanom, sve odredbe Isa-begove vakufname koje su se odnosile na zaviju u potpunosti su izvršavane. Posljednjih godina svoga postojanja održavala se iz donacija vakufa Fadil-paše Šerifovića, što joj je omogućilo da radi i djeluje do 1924. godine.

2.2.3. Zavija Skender-paše Jurišića u Sarajevu

Bosanski sandžakbeg Skender-paša Jurišić je 1467. godine započeo gradnju svoje zavije uz obalu Miljacke za derviše nakšibendijskog reda, uz nju imaret i musafirhanu.

Tekija, imaret i musafirhana činile su jednu cjelinu i jedan kompleks socijalnog i humanitarnog smisla. Kreševljaković (1935:38-39) navodi da se već u XVII vijeku ova tekija naziva musafirskom tekijom.

Iako je Skender-pašina vakufnama izgubljena, kasnije carske naredbe i sudski hudžeti sačuvali su njene odredbe. U imaretu Skender-pašine tekije se kuha pilav i zerde i dnevno dijele obroci vakufskim službenicima, dervišima i siromašnima nastanjenim u tekiji, a ono što preteče, dijeli se strancima i putnicima namjernicima (fermani iz 1792. i 1801. godine).

Zahvaljujući bogatom vakufu kojeg je Skender-paša ostavio za svoju zaviju, omogućeno je nesmetano djelovanje, prodor nakšibendizma u Bosni i Hercegovini u XVI i XVII vijeku i kasnije, te njeno aktivno djelovanje sve do II svjetskog rata, ostajući topli dom za derviše i siromašne, za šejhove, ulemu i putnikenamjernike (Čehajić 1986:30; Zlataar 1997:136).

2.2.4. Imaret i musafirhana Gazi Husrev-bega u Sarajevu

Najpoznatiju humanitarnu ustanovu u Sarajevu u XVI stoljeću osnovao je bosanski namjesnik Gazi Husrev-beg.

U svojoj *Vakufnami iz 1531. godine* je odredio:

...spomenuti vakif – neka Allah primi njegova dobročinstva

– odredio je troškove imareta i tekije koje je sagradio pokraj njegove navedene časne džamije, na njenoj zapadnoj strani. To visoko i prekrasno imare se sastoji od četiri sobe i sofe... zatim kuhinje, pekare, magaze, hambara i drugo što je osim ovoga neophodno. Kako je ustaljen običaj i u (drugim) islamskim imaretima, i ovdje će odsjedati putnici koji dolaze i odlaze, bilo da su učeni ljudi, velikaši, bilo da su siromasi, bijednici, stranci i drugi putnici... (1985:56-58).

U *Vakufnami iz 1537. godine*:

...određuje se da se svima onima koji stanuju u medresi, učenicima i bevabu, daje... od jela koja se pripremaju u kuhinji divnog imareta i to ujutro i navečer... Oni imaju pravo da im se uoči petka i u vrijeme Bajrama daju ona jela koja su uobičajena... (1985:65).

Gazi Husrev-beg je, kao i vakifi drugih imareta, ostavio bogat vakuf za nesmetano djelovanje. Njegov imaret i musafirhana predstavljali su skupe potrošačke objekte, te su izdaci za njih iznosili polovinu cjelokupnih godišnjih rashoda. Imaretska zgrada sa musafirhanom stajala je 1531. godine na zapadnoj strani Begove džamije. U drugoj polovini XVI vijeka ili kasnije sagrađena je na ovom prostoru sahat-kula i imaretski han.

Obje ove ustanove su često bile zahvaćene požarima. Poslije pohoda princa Eugena Savojskog 1697. godine, kada je gotovo cijeli grad spaljen i opljačkan, i imaret i musafirhana su izgorjeli. Imaret nije radio do 1740. godine, kada je ponovo obnovljen. I u kasnijim požarima objekti su stradali, ali i obnavljani.

Musafirhana je tri stoljeća služila svojoj svrsi i zatvorena u vrijeme reisu-uleme Hilmije Hadžiomerovića, krajem XIX vijeka (Kreševljaković, 1932:59-61; Zlataar, 1997:137-138). Imaret je radio do 1942. godine, a okolni dio čaršije se po njemu nazivao Predimaret.

2.2.5. Imaret Ferhad-bega u Sarajevu

Ferhad-beg Vuković Desisalić je 1562. godine podigao džamiju, i u njenom sklopu mekteb, česmu i imaret. Objekti podignuti u Sarajevu (blizu današnjeg hotela Evropa) stradali su u požaru 1697. godine (Mujezinović 1977:412).

2.2.6. Imaret Ali-paše u Sarajevu

Na samo imare u istoimenoj mahali upućuje nas Vladislav Skarić u svojoj posebnoj radnji o Sarajevu, iako nisu poznati izvori o Ali-pašinom imaretu u Sarajevu (Bejtić 1966:34).

O postojanju imareta u Sarajevu svjedoči i *Putopis* (Čelebi 1996:118):

...U šeher-Sarajevu postoje na sedam mjesta javne kuhinje (imaret) u kojima putnici i namjernici, džaci i mudžaviri dobijaju obilno besplatnu hranu...,,

2.2.6. Imaret Karadžo-bega u Mostaru

U periodu između 1557. i 1570. godine Hadži Mehmed-beg / Karađo-beg je u Mostaru osnovao više dobrotvornih objekata, među kojima je i musafirhana s imaretom. U *Vakufnami* iz 1570. godine saznajemo o ovim dvjema ustanovama:

...Uz svoju džamiju koja se nalazi u kasabi Mostar, također je sagradio jedan časni imaret, sa visokim svodovima, uzvišeno mjesto u kojem čovjek nalazi odmor, za putnike... (1985:161-162).

2.2.7. Imaret Sinan-paše u Čajniču

Zaviju s imaretom i musafirhanom u Čajniču je podigao Sinan-beg, sandžak-beg hercegovački. O postojanju ove zavije svjedoči *Vakufnama* iz 1582. godine:

... podigao je u spomenutoj kasabi jednu zaviju kojoj nema slične, za konačenje putnika, za ugošćavanje sirotinje, stranaca i bijednika... (1985:166).

2.2.8. Imaret Ferhad-paše u Banjoj Luci

Veliki dobrotvor i vakif Banje Luke, Ferhad-paša, podigao je mnoge vjerske, obrazovne, socijalne i dr. vakufske objekte, a među njima i imaret 1587. godine:

... neka se izgradi imaret, tekija i ostali za njih potrebni objekti... (1985:230).

O postojanju ovog imareta svjedoči i Evlija Čelebi (1996:215):

...tu se nalazi Gazi Ferhad-pašin imaret, čiju veledušnu sofru i danas besplatno uživaju putnici i namjernici...

Kreševljaković (1935:44) spominje i dvije musafirhane, Džinića i Husedžinovića, u kojima su oko 50 godina konačili siromašni putnici neograničeno vrijeme i dobijali hranu. Obje musafirhane su prestale raditi 1918. godine.

Muvekkit (1998:252) u *Povijesti Bosne* navodi još jedan imaret na području Banje Luke. Ibrahim-han, bosanski valija sa sjedištem u Banjoj Luci, u vrijeme svoga prvoga namjesnikovanja (1609-1610. god.), podigao je jedan han i imaret. U nekim spisima ga bilježe kao vezir Ibrahim-paša. O tome kako su ovi imareti u Banjoj Luci funkcionirali nemamo preciznije podatke.

2.2.8. Imaret sultana Bajazida II i imaret uz Aladža-džamiju u Foči

Evlija Čelebi (1996:408) spominje 2 imareta u Foči: imare sultan Bajazida II nastalo između 1481. i 1521. godine i imare uz Aladžu džamiju iz sredine XVI vijeka. O ovim imaretima imamo vrlo malo podataka.

2.2.9. Imaret uz medresu šejha Kafije u Pruscu (Čelebi 1996:408)

2.2.10. Imaret sultana Bajezida II u Nevesinju

U Nevesinju je 1664. godine postojao imaret Sultana Bajezida II. Međutim, vakufnama nije sačuvana (Kreševljaković 1932:39-40).

2.2.11. Imaret hadži Omera u Počitelju

U osmanskom periodu je sagrađeno više objekata u Počitelju: dvije džamije, mekteb, medresa, čatrnja, imaret, hamam, han i sahat-kula.

Ibrahim-paša, sin hadži Omeragin, je 1665. godine podigao uz džamiju medresu. Hadži Omer, brat vakifa džamije, uz džamiju je podigao jedan imaret i odredio da se stanovnicima besplatno dijeli hljeb i čorba, a uoči petka jahinja, pilav i zerde. Za izdržavanje ovih objekata osnovao je veliki vakuf (Mujezinović 1977:137).

2.3. Musafirhane

Musafirhane su, kao i imareta, socijalno-humanitarne ustanove u kojima su putnici, siromašni, gazije i putujući dervisi dobijali besplatan konak, obično za tri dana. Neke od njih su bile sastavni dio kompleksa s imaretom ili tekijom, a neke su djelovale potpuno samostalno.

Podizane su u velikim i malim centrima. Manjih musafirhana, zvanih musafirluk, bilo je i u selima, ali i uz samostane i manastire. Imućni su u svome području imali prostoriju namijenjenu za prenočište putnika. U svim musafirhanama su konačili putnici, bez obzira na vjersku pripadnost. I siromašniji građani i seljaci brinuli su se za putnike. Po mahalama i selima sagradili bi o zajedničkom trošku malu zgradu (konak), da u njoj putnik može prenočiti, a hranu su davali kako bi na koga red u selu ili mahali došao.

Do pedesetih godina XIX vijeka bila je jedna takva kuća u Sarajevu i zvala se čiftekonak s dva odjeljenja, muško i žensko. Nalazila se u Kjučuk Kjatib mahali (današnja ulica Nadmlini) (Kreševljaković 1957:37).

Među musafirhanama koje su djelovale potpuno samostalno najznačajnije su:

2.3.1. Musafirhana Franjevačkog samostana u Fojnici (1513.-1682.)

Godine 1513. franjevci ovog samostana, fra Češka i fra Matija, zatražili su od sarajevskog emina dozvolu da sagrade musafirhanu u

dvorištu samostana, što im je i dozvoljeno. Neke subaše, spahije, patrijarsi, mitropoliti i dr. su zloupotrijebili gostoprimstvo, tražeći od samostana i novac, pa je na zahtjev fratara izdan ferman 3. XII 1585. godine, kojim se to najstrožije zabranjuje. Vjerovatno gosti nisu poštovali ovaj ferman, te je 1600. godine posebnim dokumentom muslimanima zabranjeno da navraćaju u ovu musafirhanu. Musafirhana je zatvorena 1682. godine, uz prethodnu više puta ponovljenu obnovu.

Također, u samostanima u Kreševu, Sutjesci, Olovu i Srebrenici postojale musafirhane o kojima nema detaljnijih podataka (Hasandedić 1983:54-71).

2.3.2. Musafirhana u Orlovićima

Musafirhanu u selu Orlovići, na putu Vlasenica – Zvornik, podigao je 1519. godine izvjesni Hamza-dede, kadiluk Srebrenica. Iz postojećih berata vidi se da je Hamza-dede uvakufio veliki posjed za održavanje musafirhane. Carskim fermanom je bilo određeno da on i njegovi potomci besplatno ugošćavaju putnike. Na ovom posjedu se čak sadio i duhan za potrebe musafirhane. 1954. godine Zavod za zaštitu starina i prirodnih rijetkosti BiH stavio ju je pod zaštitu (Kreševljaković 1935:43).

2.3.3. Musafirhane u Blagaju

U Blagaju su postojale musafirhane na vrelu Bune, poznata imenom musafirhana blagajske tekije i Velagića musafirhana. Prva je sagrađena prije 1664. godine i u njoj su odsjedali samo učeni ljudi koji su u njoj vodili naučne rasprave.

Na Velagića adi radile su do poslije I svjetskog rata 2 musafirhane stare blagajske porodice Velagića, u kojima je svaki putnik-namjernik mogao dobiti besplatan stan i hranu. Velija Velagić, sin Hamzin, 1634. godine je uvakufio posjede za održavanje musafirhane i odredio da se svake godine u mjesecu redžebu organiziraju tri gozbe za siromašne i da mu se svake godine prouči hatma.

Na području Hercegovine postojale i musafirhane u: Kifinom selu (XVIII vijek); Lipniku i Repovcima (XVIII).

2.3.4. Musafirhane u Travniku

Po broju musafirhana Travnik je zauzimao vodeće mjesto u Bosni i Hercegovini. Među najznačajnijima su: musafirhana Hadži Mehmed-paše Kukavice (1759.-1856. god.); Teskerdžića musafirhana (prestala sa radom poslije I svjetskog rata), kao i mnoge musafirhane po kućama bogatijih muslimana (oko 40 musafirhana) (Kreševljaković 1935:42-43).

2.3.5. Musafirhana u Kulen-Vakufu

Ubrzo nakon austrougarske okupacije zatvorena je musafirhana porodice Kadić u Kulen-Vakufu. Vrata ove musafirhane su pružala gostoprimstvo putnicima cijelo jedno stoljeće.

2.3.6. Musafirhana u Fojnici

Ovu musafirhanu je održavala porodica Salihagić duže od sto godina. Na krovu zgrade stajao je znak, u obliku drvene munare, po kojem bi putnik znao da tu može prenoćiti (Kreševljaković 1935:44).

2.3.7. Musafirhane u Jajcu

U Jajcu se nalazilo više musafirhana, a najpoznatiju je podigao Hadži Jusuf Mulalić početkom XIX vijeka i u njoj uspostavio i tekiju (Mujezinović 1977:277).

2.4. Musafirhane u tekijama

U ranom periodu osmanskog prodiranja na Balkan osnivane su derviške zavije ili tekije. Osnivači su bili šejhovi ili derviši, a oko njih se vrlo brzo formiralo naselje. Zavije su bili centri širenja islama i islamske kulture i civilizacije. U njima je izučavana književnost sufijskog karaktera, prepisivana vjerska, ali mnoga druga djela, njegovana kaligrafija. Posjedovale su i biblioteke, ali su imale i veliku socijalno-humanitarnu ulogu. Zato se smatraju prototipom imareta, a mi ćemo spomenuti samo neke:

2.4.1. Musafirhana tekije na Oglavku kod Fojnice

Šejh Sirija osnovao je nakon 1800. godine nakšibendijsku tekiju oko koje

se tokom vremena formiralo malo selo Oglavak. Tekija je stalno bila otvorena za putnike i goste, a posebno za siromašne kojima je ukazivana posebna pažnja i poštovanje. Svaki novi namjesnik Bosne smatrao se obaveznim posjetiti šejha Siriju. U te svrhe na Oglavku su podignuta dva konaka za prijem uglednih ličnosti. Jedan je sagrađio Mehmed Vedžihi-paša, a drugi Mehmed Kamil-paša. Obje sagrađene u XIX vijeku (Čehajić 1986:55-58).

2.4.2. Musafirhana nakšibendijske tekije Mehmed-paše Kukavice u Foči

Izdržavana sredstvima vakufa Mehmed-paše Kukavice (Čehajić 1986:62).

2.4.3. Musafirhana nakšibendijske tekije u Seonici kod Konjica

Sagrađena u XIX vijeku, a u njoj su redovno odsjedali derviši i gosti tekije (Čehajić 1986:64).

2.4.4. Musafirhana nakšibendijske tekije na Luci u Mostaru

Sagrađena u XIX vijeku, a carskim fermanom iz 1854. godine određeno da se iz blagajne isplaćuje 258 groša mjesečno za ishranu i gostoprimstvo. Zatvorena pred II svjetski rat (Čehajić 1986:123).

2.4.5. Musafirhana halvetijske tekije u Konjicu

Mehmed Čauš je 1622. godine uz džamiju i mekteb podigao imaret s musafirhanom od deset soba namijenjenih za siromašne i derviše. Odredio je da se višak hrane dijeli navečer siromašnima u Konjicu i gostima koji dođu u tekiju.

2.4.6. Musafirhana halvetijske tekije u Blagaju (Čehajić 1986:98-100)

2.4.7. Musafirhana Hadži Sinanove tekije u Sarajevu

Silahdar Mustafa-paša osnovao ju je između 1638. i 1640. godine. Na južnoj strani dvorišta, vjerovatno su se nalazile sobe za putnike i goste (Čehajić 1986:123-125).

3. Zaključak

Imaret, javna kuhinja u kojoj su topli obrok mogli pronaći mnogobrojni: učenici medresa, alimi, siromašni, službenici vakufa, putnici-namjernici i dr. i musafirhana, mjesto zagarantiranog konačišta, svakako su institucije koje su Osmanlije duboko ukorijenile u životu socijalne strukture tadašnjeg stanovništva.

Zajedno sa osmanskim vojskom na naše prostore, rijetko ili nikako nastanjene, dolaze i derviši. Oni osnivaju zavije, prototip imareta, kao mjesto u kome se moglo nekoliko dana besplatno prenočiti i hraniti.

Oko ove ustanove vremenom nastaju čitava naselja. Imareta se podižu u svim većim centrima Bosanskog pašaluka: Banja Luka, Sarajevo, Mostar, Prusac i sl. i postaju

okosnica socijalno-humanitarnog i odgojno-obrazovnog razvoja.

Za njihovo podizanje osnivači su trošili velika materijalna sredstva sticana od prihoda s velikih vakufskih dobara, stambenih i privrednih objekata, novčanih sredstava i sl. U tome se posebno ističu visoki dostojanstvenici (veziri, sandžakbezi, paše), koji su u to doba pripadali najbogatijem sloju, a koji u vrijeme Osmanskog prodiranja u naše krajeve u tom pogledu prednjače. Kasnije, među osnivačima imareta, musafirhana i svih dr. objekata ističu se i domaći ljudi, srednjeg staleža, kao i zanatlije, trgovci i dr. Ove institucije su osnivači podizali iz dubokih vjerskih osjećanja, želeći postići Božije zadovoljstvo i bile su mjesta razmjene informacija, susretanja ljudi različitih vjera, staleža i društvenih sredina.

Zahvaljujući prvenstveno vakufima, kao stalnim izvorima materijalnih sredstava, imareti i musafirhane, kao socijalno-humanitarne ustanove, bile su u mogućnosti da djeluju i obavljaju svoju funkciju. U njima je stoljećima njegovana naslijeđena humanitarna djelatnost, koja je još u prvim počecima širenja islama i islamske kulture na prostorima Bosne i Hercegovine odigrala značajnu ulogu.

Danas ostaci sjećanja na ove ustanove izgledaju poput društvene bajke, u kojoj su mnogi, u ime Boga i dubokih socijalnih osjećanja, mogli naći topli dom i besplatno jesti i konačiti.

I dok je, samo stoljeće ranije, ovih ustanova bilo u svim velikim, pa i malim naseljima, danas kada su nam neophodna, samo su puka historijsko-socijalna uspomena.

Literatura

- Basimevi, Egitim Milli (1993). *Islam ansiklopedisi*, Istanbul, dio 5/2
- Bejtić, Alija (1996). "Ali-pašina mahala u Sarajevu – prilog izučavanju urbanističke i socijalne strukture grada" u: *Separat iz priloga za proučavanje istorije Sarajeva*, Sarajevo
- Čehajić, Džemal (1986). *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu
- Čelebi, Evlija (1996). *Putopis (odlomci o jugoslavenskim zemljama)*, Sarajevo, Publishing
- Hadžihuseinović, Salih Sidki-Muvekkit (1998). *Povijest Bosne*, Sarajevo, El-Kalem
- Hammer Von Joseph (1979). *Historija turskog (osmanskog) carstva*, Zagreb
- Hasandedić, Hivzija (1983). "Hercegovачki vakufi i vakifi", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, IX-X*, Sarajevo, 30-72.
- Hodžić, Kasim (1974). "Imareta, musafirhane i druge gostinske ustanove u osmanlijsko doba", u *Takvim 1974*, Sarajevo, Izdanje izvršnog odbora Udruženja ilmije u SRBiH, 57-61.
- Inaldžik, H. (1974). *Osmansko carstvo (klasično doba 1300-1600)*, Beograd, Srpska književna zadruga
- Kaleši, Hasan (1972). *Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku*, Priština
- Kreševljaković, Hamdija (1935). "Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini" (1463.-1878.) u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knjiga XXX,I*; Zagreb, 57-62.
- Kreševljaković, Hamdija (1932). "Imaret i musafirhana" u: *Spomenica Gazi Husrev-begove četiristote godišnjice*, Sarajevo, 59-67.
- Kreševljaković, Hamdija (1957.) *Hanovi i karavan-saraji u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Naučno društvo NRBiH, odjeljenje filoloških nauka, knjiga 7
- Mujezinović, M. (1977). *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini I-III*, Sarajevo
- Nakičević, Omer (1988). *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka (Sarajevo, Mostar, Prusac) (doktorska disertacija)*, Sarajevo
- Samil, IA (1991). *Islam ansiklopedisi*, cilt 3, Istanbul
- Smailagić, Nerkez (1990). *Leksikon islama*, Sarajevo, Svjetlost
- Sučeska, A. (1954). *Vakufski krediti u Sarajevu (u svjetlu sidžila sarajevskog kadije iz godine 1564-1566.)*, Sarajevo
- Škaljić, Abdulah (1999). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, Svjetlost
- (1985). *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (15. i 16. vijek)*, Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu.
- Zlatar, Behija (1997). "Preteče humanitarnih društava u osmansko doba u Sarajevu" u: *Humanistički aspekti djelovanja dobrotvornih ustanova u ratnim uvjetima*, Sarajevo, 135-138.

الموجز

دور مطابخ الفقراء وأهميتها في البوسنة والهرسك

في القرنين الخامس عشر والسادس عشر

عذراء مدارا

إيماناً منهم بقول الرسول صلى الله عليه وسلم عن فضل الصدقة الدائمة التي لا ينقطع أجرها بعد وفاة المحسن، عمد المسلمون إلى إنشاء المؤسسات الاجتماعية الخيرية، ومن أهمها مطابخ الفقراء (الإمارة) ونزل المسافرين (مسافر خانة). وكانت مطابخ الفقراء تقدم الطعام المجاني للفقراء وعابري السبيل وطلاب المدارس الدينية والعلماء وموظفي الأوقاف وغيرهم، وكانت أحياناً تعطيهم النقود، وكانت نزل المسافرين تقدم لهم المبيت المجاني. وقد ظهرت هذه المؤسسات وانتشرت في بلادنا مع قدوم العثمانيين، وظهرت معها أيضاً التكايا والزوايا التي كانت تقام في المناطق فوراً بعد فتحها. وكان مؤسسوها من الصوفية، وقد لعبت دوراً كبيراً في نشر الإسلام والثقافة الإسلامية الثرية في البوسنة والهرسك. ويبحث هذا المقال في تاريخ مؤسسة ابخ الفقراء (الإمارة) ودورها الاجتماعي والخيري وأهميتها في البوسنة والهرسك.

وعندما كنا نجمع المراجع والبيانات عن هذا الموضوع، لاحظنا أنها لم تحظ إلا بالقليل النادر من الدراسة، وإن جميع الاعتبارات التي حاولنا بها تقديم عرض كامل لمطابخ الفقراء في القرنين الخامس عشر والسادس عشر في البوسنة والهرسك، تفتح الأبواب لأبحاث ودراسات جديدة.

الكلمات الرئيسية: الإمارة، مسافر خانة، زاوية، تلاميذ المدارس الدينية، الفقراء

Summary

SOCIAL ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE INSTITUTION OF *IMARAT* IN THE 15TH AND 16TH CENTURY BiH

Azra Medara

With a firm faith in the Prophet's words that the lasting *sadaqa* has its value even after the death of the benefactor, Muslims are building numerous social-humanitarian institutions. Amongst these the most significant are *imarat* and *musafirhana*. *Imarat* is a public (charity) kitchen wherein the poor, travellers, *madrassa* students, scholars, *waqf* employees and others can have free meal and occasionally financial support. *Musafirhana* is such an institution where they could, in addition to this could also get free lodging. This institution developed in our areas after the arrival of the Ottomans. *Tekiyas* (*tekke*), considered to be prototype of *imarat*, were established right after the conquest of a certain area. *Tekiyas* were established by dervishes and they were a significant factor in spreading the faith of Islam and the rich Islamic culture and civilisation on the territory of BiH.

This article explores the history of the institution of *imarat*, its social and humanitarian role and its significance in Bosnia and Herzegovina.

While collecting the relevant data about the topic it came to our notice that there was very little research done on it. All the revisions through which we tried to present somewhat complete picture of *imarat* in Bosnia and Herzegovina in 15th and 16th century have just opened a gate for a new research work.

Key words: *imarat*, *musafirhana*, *zavija* (*tekke*), *madrassa* students, the poor